

กฎแห่งกรรม ยุติธรรมจริงไหม*

LAW OF KARMA: IS IT JUSTIFIED ?

ศศิภา แก้วหนู

Sasipa KaewKnoo

สิริวัฒน์ ศรีเครือตง

Siriwat Srikrueadong

มัน เสือสูงเนิน

Man Suesungnoen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Sri Ayutthaya, Thailand

Email: sasipakaewnoo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวคิดในเรื่องกฎแห่งกรรม และผลของการกระทำตามกฎแห่งกรรมว่ามีความยุติธรรมดังคำสอนหรือไม่ โดยการศึกษาหลักธรรม สัมมาทิฐิ ตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้า ผลการศึกษาพบว่า (1) กฎแห่งกรรมมีหลักกรรมกล่าวไว้ว่า ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คำกล่าวนี้ย่อมเป็นจริงเสมอ จะส่งผลช้าหรือเร็วนั้น ขึ้นอยู่กับเวลาและการกระทำในปัจจุบันส่งเสริมสนับสนุน (2) ความสำคัญของกฎแห่งกรรม เป็นตัวจำแนกความแตกต่างของสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่น เพราะกรรมที่กระทำมาในอดีตส่งผลในปัจจุบันนี้ และทำให้ได้ข้อคิดว่า ควรจะประกอบกรรมดี เพื่อจะได้เกิดความสุขุมในอนาคต (3) ความซับซ้อนของการให้ผลของกรรม ไม่ควรด่วนสรุปว่า หลักกรรมไม่ถูกต้อง แล้วนำมาตัดพ้อ เพื่อไม่ทำความดี หันกลับไปทำความชั่ว ซึ่งอันตรายต่อการดำเนินชีวิต (4) การไม่เชื่อในกฎแห่งกรรม ย่อมจะได้รับผลเสียมากกว่าผลดี ดังนั้นแม้ไม่มีความเชื่อทางศาสนา หรือไม่มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อย่างน้อยก็ควรจะมีหลักในการพิจารณาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้ ก็จะทำให้

---

* Received 10 March 2023; Revised 20 May 2023; Accepted 22 May 2023

ดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้อย่างมีความสุข หรือยิ่งถ้าหากตายไปแล้ว มีโลกหน้าจริงก็จะได้ปลอดภัย คือ จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็ให้ทำความดีตั้งไว้เป็นสัจธรรม

คำสำคัญ: กฎแห่งกรรม, สัมมาทิฐิ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to study the concept of the law of karma and the consequences of acting according to the law of karma whether it is fair as taught or not by studying the principles right view according to the teachings of the Buddha. The findings revealed that (1) The law of karma has a principle of karma stating that doing good deeds will result in good results and do bad things gets bad results. This statement will always be true. It will affect slowly or quickly depending on the time and action in the present to promote and support (2) the importance of the law of karma, as a distinguisher of all animals, humans are different from other animals because the karma did in the past results in the present and made the idea that should perform good karma (3) The complexity of the fruiting of karma. It should not be hastily concluded that the doctrine is incorrect then brought to cut to not do good turning back to doing evil which is dangerous to life (4) unbelieve in the law of karma will inevitably get more harm than good. So even without religious beliefs or no belief in the law of karma, at least there should be a principle to consider in order to live a correct life according to the principles that the Lord Buddha has recommended. will make life in the present happily or even more so if already dead If there is the next world, then it will be safe, that is, believe it or not. to do good deeds as a refuge

Keywords: The Law of Karma, The Right Views, Buddhism

บทนำ

กรรม ตามนัยแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำโดยมีเจตนา และกรรมนี้เองเป็นเหตุปัจจัยกำหนดวิถีชีวิตของคนแต่ละคน ทั้งในทางดี และในทางชั่ว ตามนัยแห่งพุทธพจน์ที่ว่า กम्मุนา วุตตตี โลกิ แปลโดยใจความว่า สัตว์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม และ

พุทธพจน์ที่ว่า กมมํ สุตเต วิภชติ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แตกต่างกัน ด้วยโดยนัยแห่งคำสอนข้างต้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นอเทวนิยม คือปฏิเสธเหตุปัจจัยภายนอกที่จะดลบันดาลให้สรรพสัตว์ และสรรพสิ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป แต่ตรัสว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัยรวมกันอย่างถูกส่วน สิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปเมื่อเหตุปัจจัยแตกดับ (ทิพกาถาจารย์ ประภารัตน์, 2538) กรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามเจตนาของผู้กระทำคือ 1. กุศลกรรม คือการกระทำอันเกิดจากเจตนาดีหรือกุศลเจตนา ซึ่งมีวิบากหรือผลเป็นสุข 2. อกุศลกรรม คือการกระทำ อันเกิดจากเจตนาไม่ดีหรืออกุศลเจตนา ซึ่งมีวิบากหรือผลเป็นทุกข์ กรรมทั้งสองประเภทนี้ จะให้ผลเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับความหนักเบาของการกระทำ ถ้าการกระทำนั้นรุนแรงหรือที่เรียกว่า ครุกรรม หรือกรรมหนัก ก็ให้ผลเร็ว และถ้าการกระทำนั้นไม่รุนแรง หรือที่เรียกว่า พหุกรรม ให้ผลช้ากว่าครุกรรมจากการที่กรรมให้ผลเร็วช้าไม่เท่ากันนี้เอง ทำให้คนที่ทำกรรมดี แต่ไม่ได้ดี และในทางกลับกัน คนที่ทำความชั่ว แต่ไม่ได้รับผลแห่งกรรมชั่ว ตรงกันข้าม กลับได้ดี มีความเจริญรุ่งเรืองในตำแหน่งหน้าที่การงาน และนี่เองที่ทำให้คนบางคนที่ไม่ศึกษา และทำความเข้าใจกับกฎแห่งกรรม เกิดความท้อแท้ไม่ยอมทำความดี จะเห็นได้จากคำพูดที่ว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” ยิ่งในยุคนี้ เวลานี้คนไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธจำนวนไม่น้อยเกิดความท้อถอย และท้อแท้กับการทำดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงแนวคิดในเรื่องกฎแห่งกรรม และผลของการกระทำตามกฎแห่งกรรมว่ามีความยุติธรรมดังคำสอนหรือไม่

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม

กรรม การกระทำหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความจงใจทำดีหรือจงใจทำชั่ว เช่น เช่น ขุดหลุมพรางให้คนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม ว่าโดยสาระกรรมก็คือเจตนาหรือเจตนาอันเองเป็นกรรม การกระทำที่ดี เรียกว่ากรรมดี การกระทำชั่ว เรียกว่ากรรมชั่ว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

กฎแห่งกรรม คือ กฎที่แสดงให้เห็นถึงเหตุและผลของการกระทำใดๆ ของมนุษย์ กล่าวคือ ใครกระทำความอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม บุคคลผู้กระทำนั้นจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ เสมอ มิได้เกิดจากการดลบันดาลจากอำนาจของพระเจ้าองค์ใด และไม่มีใครมารับผลของกรรมแทนบุคคลอื่นได้

กฎแห่งกรรม กฎแห่งการกระทำ เป็นกฎแห่งเหตุและผล เป็นกฎของธรรมชาติ คือ ธรรมฝ่ายใดเกิดขึ้นในใจก็ทำกรรมฝ่ายนั้น เกิดกุศลธรรมก็ประกอบกุศลกรรม เกิดอกุศลธรรมก็ประกอบอกุศลกรรม อย่างนี้เรียกว่า ธรรมชาติ กฎแห่งกรรมเป็นเรื่องราวความเป็นจริงของชีวิต (พระครูโกวิทสุตาภรณ์, 2565) คือ ประกอบเหตุอย่างนี้ต้องไปมีผลอย่างนั้น ประสพผลอย่างนี้เพราะประกอบเหตุมาอย่างนั้น กรรม คือ การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ จะดีหรือชั่ว เจตนาหรือไม่ จะน้อยหรือมาก ทุกเพศทุกวัย ล้วนมีผลทั้งสิ้นที่ไม่มีผลไม่มีเลย ผลบางอย่างปรากฏในปัจจุบันทันตาเห็น บางอย่างเห็นผลตอนตายไปแล้ว กฎแห่งกรรมนี้ไร้ความปราณี ไม่มีข้อยกเว้นให้กับใครๆ ไม่จำกัดเชื้อชาติ ภาษา ศาสนาใดก็ตามในโลก จะอยู่บนดิน บนน้ำ บนอากาศ ดวงจันทร์ ดวงดาว ก็หนีกฎแห่งกรรมไม่พ้น แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยที่ยังเป็นพระบรมโพธิสัตว์นักสร้างบารมีก็ยังคงเสวยวิบากกรรม เพราะกรรมติดตามตัวเราไปทุกที่ทุกสถานเหมือนเงาติดตามตัว เมื่อเรายังหนีตัวเราไม่พ้น เราก็หนีกฎแห่งกรรมไม่พ้นเหมือนกัน กฎหมายหรือกฎเกณฑ์อะไรบางอย่างในโลกที่มนุษย์สมมติกันขึ้นมา ยังหลีกเลี่ยงเปลี่ยนแปลงได้ ปีนี้ใช้อย่างนี้ปีหน้าเปลี่ยนไปอีกอย่าง แต่กฎแห่งกรรมไม่เคยเปลี่ยนแปลง

พระพุทธศาสนาใช้คำเรียก กฎแห่งกรรม ว่า “กรรมนิยาม” คือ ความแน่นอนของกรรม หมายความว่า กรรมที่เกิดจากการตัดสินใจทำลงไปแล้วย่อมให้ผล การเกิดผลของกรรมทั้งดีและชั่ว เรียกว่าวิบาก ซึ่งมีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว ท่านจึงเรียกกฎเกณฑ์แห่งวิบากกรรมว่า “กฎแห่งกรรม” ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สัมมาทิฐิที่เป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมนั้น มี 10 ประการ ได้แก่ 1.ทานที่ให้แล้วมีผล 2. การสงเคราะห์กันมีผล 3.การยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชามีผล 4.ผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วมีจริง 5.โลกนี้มี (ที่มา) 6.โลกหน้ามี (ที่ไป) 7.คุณของมารดา มี 8.คุณของบิดามี 9.สัตว์ที่เกิดแบบโอปปาติกะมี และ 10.พระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้วมี สัมมาทิฐิทั้ง 10 ประการนี้ โดยเนื้อแท้คือเรื่องของกฎแห่งกรรม ซึ่งการที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่องสัมมาทิฐิ 10 ประการนี้ก่อนอย่างอื่นก็เพราะว่าสัมมาทิฐิทั้ง 10 ประการนี้ เป็นเบื้องต้นของความดีทุกประการของคนเรา

การประพฤติกรรมดีหรือชั่ว หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การกระทำความดีและความชั่วของคนเรานั้น ทำได้ 3 ทาง คือ 1. ทางกาย (กายกรรม) 2. ทางวาจา (วจีกรรม) และ 3. ทางใจ (มโนกรรม) กายกรรม หมายถึง การกระทำทางกาย คือทำกรรมด้วยกาย ไม่ว่าจะทำกรรมชั่วหรือกรรมดี กายกรรมทางชั่ว มี 3 อย่าง คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กายทุจริต แปลว่า ประพฤติชั่วทางกาย กายกรรมทางดี มี 3 อย่างคือ ไม่ฆ่าสัตว์

ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิคมในกาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กายสุจริต แปลว่า ประพฤติชอบทางกาย วชิกรรม หมายถึง การกระทำทางวาจา วชิกรรมที่เป็นกุศล มี 4 อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ, ไม่พูดส่อเสียด, ไม่พูดคำหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อ.. ส่วนวชิกรรมที่เป็นอกุศลจะตรงกันข้าม มโนกรรม หมายถึง การกระทำทางใจ คือ ทำกรรมด้วยการคิด ไม่ว่าจะทำกรรมชั่วหรือกรรมดี มโนกรรมทางชั่ว มี 3 อย่าง คือ โลภ ออยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา เห็นผิดจากคลองธรรม เรียกอีกอย่างว่า มโนทุจริต (แปลว่า ประพฤติชั่วด้วยใจ) มโนกรรมทางดี มี 3 อย่าง คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เห็นชอบตามคลองธรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มโนสุจริต (แปลว่า ประพฤติชอบด้วยใจ) (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

พระธรรมคำสอนต่างๆที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนานี้เป็นการสอนให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ในเรื่องกฎแห่งกรรมดีและกฎกรรมชั่ว เพื่อให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์และแยกแยะได้ว่า การกระทำใดเป็นการดี กรรมดี และการกระทำใดเป็นการชั่วกรรมชั่ว เพื่อให้ประชาชนสามารถเลือกกระทำกรรมดี หรือ กรรมชั่วตามวิจรรย์ญาณของตนพร้อมกันก็รับผลของกรรมที่ตนเองได้กระทำไป

ผลของการนำกฎแห่งกรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต

ในกรณีที่เราศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรม และนำแนวคิดของกฎแห่งกรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต ผลแห่งการดำเนินชีวิตตามแนวคิดนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าผลของการนำกฎแห่งกรรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตนั้นสอดคล้องกับแนวคิด หรือ สาเหตุหรือไม่ และสามารถนำผลมาสรุปได้ว่า กฎแห่งกรรมนั้นมีความยุติธรรมตามแนวคำสอนหรือไม่

1. แนวคิดในเรื่องการทำความดีในวันนี้จะส่งผลให้มีโชคดีในวันหน้า เนื่องจากกรรมเป็นเรื่องของการกระทำและผลของการกระทำ จากแนวคิดนี้ทำให้คนกระตือรือร้นในการทำความดีในวันนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากความคิดที่มากกว่าที่คิดว่ามีโชคดีในชาตินี้ เนื่องจากกรรมดีในอดีตส่งผล และผลของกรรมในอดีตได้ส่งผลมาถึงปัจจุบันแล้ว เมื่อต้องการให้ผลในอนาคตมีความโชคดีจึงต้องปฏิบัติกรรมดีในวันนี้ เพื่อให้กรรมดีส่งผลให้โชคดีในวันหน้า คนจึงต้องสร้างกรรมดีเพิ่ม เพื่อมิให้ผลแห่งกรรมดี คือบุญที่สั่งสมอยู่ในใจมาตั้งแต่อดีตต้องขาดช่วง หรือหมดลง ควรชวนชวนทำแต่กรรมดีกระทำอย่างต่อเนื่อง เพราะการทำวันนี้ให้ดีที่สุดก็คือการทำอนาคตให้ดี

2. ผลของกายกรรม หมายถึง ผลจากการกระทำทางกาย การประพฤติชอบทางกาย 3 ประเภทคือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิคมในกาม เมื่อไม่ได้กระทำกรรมชั่วในการพรา

ชีวิต ไม่ลักษณะโทษภัยอื่น และไม่ประพาศิติตทางเพศไม่ลักษณะมีความสัมพันธ์กับสามีหรือภรรยาของผู้อื่นแล้ว คนคนนั้นถือได้ว่ามีความประพาศิติตชอบประพาศิติติตทางกาย ผลของกรรมนี้ที่เห็นได้ทันทีคือคนนั้นมีความสุขสบายใจ ไม่มีความทุกข์ ไม่ต้องหลบหน้าผู้คน ไม่ต้องโกหกสามารถดำเนินชีวิตของตนเองได้อย่างปกติสุข ไม่มีการทำผิดกฎหมาย

3. ผลของวจีกรรม หมายถึง ผลจากการกระทำทางวาจา 4 ประเภท คือ ไม่พูดเท็จ, ไม่พูดส่อเสียด, ไม่พูดคำหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อ เมื่อไม่ได้กระทำกรรมชั่วด้วยวาจาแล้ว คนนั้นจะมีความสุข เนื่องจากการพูดเท็จนั้น จะต้องพูดเท็จตลอดไป เพราะต้องสรรหาคำเท็จมาประกอบการโกหกครั้งแรกของตนเอง และคนเราไม่สามารถโกหกได้ตลอดไป คนที่พูดเท็จจะมีความทุกข์ใจเพราะจะต้องกังวลว่าจะมีใครจับโกหกของตนเองได้

4. ผลของมโนกรรม หมายถึง ผลจากการกระทำทางใจ 3 ประการ คือ โลก ต้องการของของคนอื่น พยาบาทปองร้ายผู้อื่น เห็นผิดจากคลองธรรม เมื่อไม่ได้กระทำกรรมชั่วแล้วจิตใจของผู้นั้นจะมีความสุข ไม่มีการอิจฉาริษยา

นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์แนวคิดกฎแห่งกรรมกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์พบว่ามีความสอดคล้องกันดังนี้ เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น จึงทำให้มีผลต่อความคิด ความเชื่อของบุคคลในสังคมไปด้วย ในยุคแรกๆ คนส่วนใหญ่เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น ที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ อย่างเช่นเทพเจ้า และได้สืบทอดความเชื่อเหล่านั้นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน แต่เมื่อการพิสูจน์การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้คนบางส่วนเริ่มมีความเชื่อในเรื่องเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้มากขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนการดำเนินชีวิตให้มีความสุขในโลกนี้ โลกหน้า และตลอดไป เมื่อใครปฏิบัติตามย่อมได้รับความสุขทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และทุกชาติ จนกว่าจะหมดกิเลส พระพุทธศาสนาไม่เคยทะเลาะกับวิทยาศาสตร์เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้ผูก ขาดความจริง เรื่องศีลธรรม ดังนั้นศีลธรรมที่ ศาสตร์ต่างๆ ค้นพบจะคลี่คลายขยายตัวมาส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจพระพุทธศาสนาดียิ่งขึ้น (พระธรรมโกศาจารย์, 2558)

บทสรุป

1. หลักกรรมเป็นหัวใจของกฎแห่งกรรม ในเมื่อหลักกรรมกล่าวไว้ว่าทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คำกล่าวนี้ย่อมเป็นจริงเสมอ จะส่งผลช้าหรือเร็วขึ้นขึ้นอยู่กับเวลา

และการกระทำในปัจจุบันส่งเสริมสนับสนุน ดังนี้คนควรยึดมั่นในหลักกรรม และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

2. ความสำคัญของกฎแห่งกรรม เป็นตัวจำแนกความแตกต่างของสัตว์ทั้งหลาย มีมนุษย์เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่น เพราะกรรมที่กระทำมาในอดีตส่งผลให้เป็นเช่นในปัจจุบันนี้ และทำให้ได้ข้อคิดต่อไปอีกว่า คนควรประกอบกรรมดี เพื่อจะได้เกิดความสุขสมบูรณ์ในอนาคต และสามารถออกแบบชีวิตของตนเองในอนาคตได้ด้วยการกระทำในปัจจุบัน

3. ความซับซ้อนของการให้ผลของกรรม โดยอาจจะมีบางคนเข้าใจผิดหลักกฎแห่งกรรมว่า ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป เมื่อได้เรียนรู้ในหัวข้อนี้แล้วจะได้เข้าใจว่า การให้ผลของกรรมนั้นเป็นเรื่องซับซ้อน ดังนั้นการสรุปว่า หลักกรรมไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรมและนำมาเป็นผลว่าไม่ควรทำความดี หันกลับไปทำความชั่วจะเป็นอันตรายต่อการดำเนินชีวิต และเข้าใจเรื่องการให้ผลของกรรมไม่ถูกต้อง เพราะว่าเห็นไม่ครบวงจร เห็นเป็นบางส่วน แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นไปถึงต้นเหตุ จึงทรงนำมาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นควรยึดมั่นในหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

4. การไม่เชื่อในกฎแห่งกรรม ย่อมจะได้รับผลเสียมากกว่าผลดี ดังนั้นแม้ไม่มีความเชื่อทางศาสนา หรือไม่มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อย่างน้อยก็ควรจะมีหลักในการพิจารณาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้ ก็จะทำให้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้อย่างมีความสุข หรือยิ่งถ้าหากตายไปแล้ว มีโลกหน้าจริงก็จะได้ปลอดภัย คือ จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็ให้ทำความดีตั้งไว้เป็นสัจจะ

บรรณานุกรม

- ทิพากาญจน์ ประภารัตน์. (2538). การใช้ข้อมูลสาสนีปาฏิหาริย์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร 4(พิเศษ), 284-300.
- พระครูโกวิทสุตากรณ. (2565). การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู. วารสาร มจร.พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 6(3), 33-45.

พระธรรมโกศาจารย์. (2558). พระพุทธศาสนากับทฤษฎีควอนตัม: ความเหมือนที่แตกต่าง.

พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนา ชุต คำวัด.

กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม.

พระธรรมปิฎก.(ป.อ.ปยุตโต). (2545). การพัฒนาที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร:

สหธรรมิก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.